

Кандидат біологічних наук, доцент, завідувач кафедри біології,
Національний університет «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка
(Чернігів, Україна), E-mail: mehedolga@gmail.com

ПЕРЕВІРКА ГОТОВНОСТІ МАЙБУТНІХ УЧИТЕЛІВ БІОЛОГІЇ ТА ОСНОВ ЗДОРОВ'Я ДО ЗДІЙСНЕННЯ СОЦІАЛЬНО-ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ У ЗАКЛАДАХ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ

У статті представлено аналіз результатів перевірки готовності провадження соціально-педагогічної діяльності майбутнім вчителем біології та основ здоров'я під час педагогічної практики у контексті освітніх нормативних документів та досліджень науковців, визначено критерії, показники, охарактеризовано рівні сформованості готовності майбутніх учителів біології та основ здоров'я до здійснення соціально-педагогічної діяльності у закладах середньої освіти.

Метою статті є обґрунтування організаційно-педагогічних умов перевірки готовності майбутніх учителів біології та основ здоров'я до здійснення соціально-педагогічної діяльності під час провадження освітньої діяльності у закладах середньої освіти.

Методологічною основою дослідження є системний та особистісно-орієнтований підходи до аналізу психолого-педагогічної літератури та педагогічного досвіду з питань соціально-педагогічної діяльності. У роботі використано багаторівневий системний аналіз наукових джерел, що ґрунтується на філософському, загальнонауковому та частково-науковому та конкретно-науковому рівнях пізнання.

Наукова новизна полягає у аналізі основних підходів до перевірки готовності майбутніх учителів біології та основ здоров'я до здійснення ефективної соціально-педагогічної діяльності у закладах середньої освіти.

Висновки. Педагогічна практика є важливою складовою частиною процесу формування готовності майбутнього вчителя біології та основ здоров'я до ефективного здійснення соціально-педагогічної як складової професійної діяльності, в максимально наближених до неї умовах. Готовність майбутніх учителів біології та основ здоров'я до соціально-педагогічної діяльності в закладах середньої освіти виявляється у налаштованості студентів на соціально-педагогічну діяльність, усвідомленні ними мотивів і потреб у цій діяльності; у наявності глибоких і різнобічних предметних знань з дисциплін обраного фаху й психолого-педагогічних, методичних знань, умінь і навичок стосовно роботи з учнями закладів середньої освіти.

Ключові слова: заклади середньої освіти, майбутні вчителі біології та основ здоров'я, соціально-педагогічна діяльність, педагогічна практика.

Постановка проблеми. Упровадження європейських норм у освіті передбачає становлення і реалізацію здобувача освіти – майбутнього педагога як професіонала, що можливе за умови підготовки вчителя, оснащеного ґрунтовними знаннями, сформованими фаховими компетентностями, який володіє сучасним педагогічним мисленням, практичними професійними компетентностями, спроможний до самонавчання і самовдосконалення. Актуальним питанням сучасної педагогічної освіти є формування особистості педагога, що характеризується соціальною та професійною мобільністю, здатністю проявляти ініціативність, відповідальність, також здатністю до нестандартного мислення, виявляє адекватну самооцінку та здатність і бажання до самовдосконалення [3]. Потрібно наголосити, що підготовка фахівців-майбутніх вчителів біології та основ здоров'я до професійної діяльності, що включає соціально-педагогічну складову, передбачає ґрунтовну практичну частину [2]. Процес організації і

проведення навчальних і педагогічних практик не лише забезпечує ефективність професійної підготовки учителів, а також сприяє формуванню необхідних практичних умінь і навичок. Основною метою практичної підготовки майбутнього педагога є розвиток індивідуальності, особистості студента, удосконалення його професійної компетентності, зокрема в царині соціально-педагогічної діяльності [4]. Тому формування готовності сучасного педагога-біолога до професійної діяльності в сучасних умовах набуває особливої значущості.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науково-педагогічний підхід до організації соціально-педагогічної діяльності з дітьми та молоддю досліджувався у роботах Р. Вайноли, І. Звереві, А. Капської, Н. Лавриченко, П. Плотнікова, С. Хлебик, С. Харченка й інших учених. Проблема організації і проведення навчальних практик у процесі професійної підготовки вчителів біології розглядається у працях Л. Астахової, М. Бойка, А. Кмець, А. Кустовської, О. Лукаш, С. Морозюк, Г. Мужа, Н. Павлової, Л. Нікітченко, Л. Титаренко, Н. Хлонь, І. Чорного, Ю. Шапрана, В. Шулдика та ін. Зарубіжний досвід практичної підготовки студентів-біологів розкривають польські дослідники: S. Gwardys-Szczęśna, E. Fleszar, I. Janowski та ін.

Проте проблема підготовки майбутніх учителів біології та основ здоров'я до здійснення соціально-педагогічної діяльності у закладах середньої освіти до цього часу залишається недостатньо дослідженою як у теоретичному, так і в методичному плані. Опрацювання наукових джерел, аналіз вітчизняної теорії та практики професійної підготовки майбутніх учителів біології та основ здоров'я дозволяють окреслити суперечності, що склалися між соціальним замовленням щодо якісної професійної підготовки вчителів вказаних спеціальностей, здатних до ефективного провадження соціально-педагогічної діяльності й усталеними підходами до професійної підготовки майбутніх педагогів; потребами майбутніх учителів біології та основ здоров'я у розвитку громадської позиції учнів і відсутністю навчально-методичного забезпечення для її формування; необхідністю системного здійснення соціально-педагогічної діяльності зі школярами, їх оточенням тощо та недостатньою готовністю педагогів до такої роботи.

Мета статті – обґрунтування організаційно-педагогічних умов перевірки готовності майбутніх учителів біології та основ здоров'я до здійснення соціально-педагогічної діяльності під час провадження освітньої діяльності у закладах середньої освіти.

Методологічною основою дослідження є системний та особистісно-орієнтований підходи до аналізу психолого-педагогічної літератури та педагогічного досвіду з питань соціально-педагогічної діяльності. У роботі використано багаторівневий системний аналіз наукових джерел, що ґрунтується на філософському, загальнонауковому та частково-науковому та конкретно-науковому рівнях пізнання.

Наукова новизна полягає у аналізі основних підходів до перевірки готовності майбутніх учителів біології та основ здоров'я до здійснення ефективної соціально-педагогічної діяльності у закладах середньої освіти, зокрема під час проходження педагогічної практики.

Методи дослідження. У роботі використано комплекс методів дослідження: теоретичні – аналіз, синтез, узагальнення, систематизація, конкретизація, порівняння та зіставлення різних поглядів, теоретичного моделювання з метою розробки методики формування готовності майбутніх учителів біології та основ здоров'я до здійснення соціально-педагогічної діяльності в освітньому середовищі вищого педагогічного навчального закладу; емпіричні – спостереження, бесіди, анкетування, аналіз результатів творчої діяльності студентів; тестування, метод експертних оцінок, за допомогою яких визначався актуальний стан сформованості готовності майбутніх учителів біології та основ здоров'я до ефективного провадження соціально-педагогічної діяльності; педагогічний експеримент здійснювався з метою перевірки методики реалізації організаційно-педагогічних умов формування готовності майбутніх учителів біології до здійснення соціально-педагогічної діяльності у закладах середньої освіти.

Основні результати дослідження. Вихідна позиція нашого дослідницького пошуку полягає в тому, що ми розглядаємо готовність майбутніх учителів біології та основ здоров'я до провадження соціально-педагогічної діяльності. Ця готовність є, на наш погляд, невід'ємною складовою підготовки випускників-педагогів до професійної діяльності [7]. Виходячи з мети дослідження, увага спрямовувалася на вивчення готовності як стану, що передує успішному здійсненню педагогічної діяльності майбутніх учителів біології, спрямованої на розвиток соціальних навичок учнів, в тому числі націлених на здоровий спосіб життя та здоров'ярозвивальне середовище; як складової професійної підготовки вчителя-біолога, а особливо вчителя основ здоров'я, зокрема як особистісної якості майбутнього педагога [5, 6].

Ціннісні орієнтації формують аксіологічно-мотиваційні аспекти щодо професії учителя: визначення себе в майбутній професії, усвідомлення і прояв свого істинного «Я» і своїх цінностей, свого покликання, набуття індивідуального стилю у педагогічній діяльності (гуманний, демократичний, авторитарний), відкриття і збагачення власного «Я» через можливість і соціально-гуманістичну сутність професійної діяльності, визначають мету й засоби в роботі педагога, що проявляється у професійному спрямуванні особистості. Ступінь прояву, якісна сформованість, визначеність критеріїв виражається у

конкретних показниках. Основними показниками сформованості аксіологічно-мотиваційного компонента готовності майбутніх учителів біології та основ здоров'я до професійної діяльності, в тому числі і соціально-педагогічної виступають: провідний тип мотивації взаємодії із навколишніми об'єктами (естетичний, когнітивний, практичний, прагматичний типи мотивації); провідні мотиви навчальної діяльності (внутрішні мотиви (пов'язані з процесом і змістом діяльності), зовнішні мотиви (мотиви, які спонукають дану діяльність, не пов'язані з нею) зовнішні позитивні мотиви, зовнішні негативні мотиви; мотивація навчання (придбання знань, оволодіння професією, отримання диплома). Ступінь вираження у майбутніх учителів біології та основ здоров'я якостей, що характеризують зміст аксіологічно-мотиваційного компонента готовності до професійної діяльності, є передумовою до виділення певного рівня сформованості професійного спрямування особистості. Таких рівнів готовності до соціально-педагогічної діяльності майбутніх учителів біології та основ здоров'я виділяли три: елементарний рівень (низький, переважає спрямованість на прагматичний тип взаємодії, об'єкти навколишнього світу сприймаються з точки зору користі, джерела матеріальних цінностей; у освітній діяльності проявляються зовнішні негативні мотиви, що спрямовані уникнення неприємностей); достатній рівень (середній, відповідає бажанню здобувати нові знання, опанувати нові компетентності, тип мотивації взаємодії зі світом; характерними є зовнішні позитивні мотиви, зумовлені бажанням досягнення успіху, питаннями престижу); креативний рівень (високий, відповідно проявляється практичний тип мотивації взаємодії зі світом та вихованцями, здобувачі освіти вмотивовані на практичну діяльність, яка супроводжується проведенням різноманітних заходів із залученням вихованців і громадськості; переважають внутрішні мотиви – орієнтація на саморозвиток, самовдосконалення, самоосвіту, прагнення до опанування професійними знаннями, формування професійно важливих якостей).

В ході дослідження доведено важливість формування в студентів мотиваційної основи майбутньої педагогічної діяльності, спрямованої на розвиток соціально-педагогічної компетентності учнів закладів середньої освіти. Ефективним при цьому є використання системи бесід, дискусій, аналізу конкретних практичних соціальних ситуацій, проблемного викладу навчального матеріалу, імітаційного моделювання, тренінгів, інтерактивних технологій тощо. Одним із основних шляхів активізації потреби студентів у оволодінні методиками соціально-педагогічної діяльності зі школярами є цілеспрямоване моделювання ситуацій відповідної діяльності, що зумовлюють виникнення у майбутніх учителів необхідності активного застосування знань, умінь та навичок з метою реалізації професійно важливих для соціально-педагогічної діяльності якостей. Важливим при цьому є підвищення рівня соціально-педагогічної грамотності власне майбутніх педагогів. Доведено важливість використання на заняттях з фахових дисциплін моделювання фрагментів професійно-педагогічної діяльності, що не лише забезпечує особисте включення студентів в соціально-освітню діяльність, а й стимулює їхню потребу в оволодінні методиками розвитку відповідних компетентностей учнів, оскільки майбутні педагоги усвідомлюють нестачу відповідних знань, умінь і навичок, досвіду творчої діяльності. Обґрунтовано, що для забезпечення особистого залучення студентів до соціально-освітньої діяльності ефективним є мікровикладання як один з напрямів практичної професійної підготовки, що допомагає майбутнім учителям біології та основ здоров'я краще усвідомити сутність педагогічних явищ. Саме під час моделювання фрагментів практичної діяльності майбутні вчителі біології та основ здоров'я розвивають свої педагогічні здібності, набувають досвіду соціально-педагогічної діяльності, розвивають здатність до самоаналізу й корекції власної поведінки.

У забезпеченні формування готовності до професійної діяльності майбутніх учителів біології та основ здоров'я важливим чинником виступає педагогічна практика. Оскільки основною метою професійного становлення студентів-біологів у закладах вищої освіти є не лише засвоєння певного обсягу теоретичних знань, умінь і навичок, а й здатність застосовувати їх в умовах безпосередньої педагогічної діяльності, де створюється можливість для подальшого розвитку, закріплення та удосконалення методичних умінь. Адже саме на практиці майбутній педагог може зрозуміти, чи правильно він вибрав сферу діяльності. Лише у період проходження педагогічної практики діяльність студентів характеризується тією ж різноманітністю функцій (навчальна, розвиваюча, виховна) і взаємовідносинами (з учнями, вчителями, студентами), що і робота педагога закладу середньої освіти.

Погоджуємося із думкою Н. Грицай [1], що саме педагогічній практиці потрібно надавати особливого значення у процесі формування методичної компетентності студентів, адже під час її проведення активізується процес професійного становлення та самовизначення фахівця, поглиблюються теоретичні знання майбутніх педагогів, розвиваються методичні уміння, навички практичної діяльності, професійно значущі якості особистості, створюються умови для вироблення власного методичного стилю. Результати практики слугують показником готовності студентів до професійної діяльності. У процесі педагогічної практики відбувається не лише перевірка теоретичної та практичної підготовки здобувачів вищої освіти, але й створюються можливості для формування особистості майбутнього педагога.

Висновки. Педагогічна практика є важливою складовою частиною процесу формування готовності майбутнього вчителя біології та основ здоров'я до ефективного здійснення соціально-педагогічної як складової професійної діяльності, в максимально наближених до неї умовах. Готовність майбутніх учителів біології та основ здоров'я до соціально-педагогічної діяльності в закладах середньої освіти виявляється у налаштованості студентів на соціально-педагогічну діяльність, усвідомленні ними мотивів і потреб у цій діяльності; у наявності глибоких і різнобічних предметних знань з дисциплін обраного фаху й психолого-педагогічних, методичних знань, умінь і навичок стосовно роботи з учнями закладів середньої освіти.

References

1. Грицай Н. Сучасні підходи до методичної підготовки майбутніх учителів біології. *Проблеми підготовки сучасного вчителя*. 2013. № 7. С. 326-332.
Griczaj N. (2013). Suchasni pidkhodi do metodichnoyi pidgotovki majbutnikh uchiteliv biologiyi [Modern issues for methodical training of future biology teachers]. *Problemy pidhotovky suchasnoho vchytelya – Problems of modern teacher training*, 7, 326-332.
2. Капська А. Й., Безпалько О. В., Вайнола Р. Х. Актуальні проблеми соціально-педагогічної роботи : модульний курс дистанційного навчання. Київ, 2002. 164 с.
Kapska A. I., Bezpalko O. V., Vainola R. Kh. (2002). Aktualni problemy sotsialno-pedahohichnoi roboty : modulnyi kurs dystantsiinoho navchannia [Actual problems of social and educational work: modular distance learning course]. Kyiv, Ukraine.
3. Безпалько О. В. Соціальна педагогіка: схеми, таблиці, коментарі : навчальний посібник. Київ : Центр учбової літератури, 2009. 208 с.
Bezpalko O. V. (2009). Sotsialna pedahohika : skhemy, tablytsi, komentari : navchalnyi posibnyk [Social pedagogy : charts, tables, comments : tutorial]. Kyiv, Ukraine : Tsentri uchbovoyi literatury.
4. Мехед О. Б., Рябченко С. В., Жара Г. І. Аналіз факторів, що впливають на формування здорового способу життя молоді. *Вісник Національного університету «Чернігівський колегіум» імені Т. Г. Шевченка. Серія «Педагогічні науки»*. 2019. № 3 (159). С. 262-267
Mekhed O. B., Ryabchenko S. V., Zhara G. I. (2019). Anallz faktoriv, scho vplivayut na formuvannya zdorovogo sposobu zhittya molodi [Youngsters healthy lifestyle factors analysis]. *Visnyk Natsional'noho universytetu «Chernihiv's'kyu kolehium» imeni T. H. Shevchenka. Seriya «Pedahohichni nauky» – Bulletin of the Taras Shevchenko National University «Chernihiv Collegium»*. Series «Pedagogical Sciences», 3 (159), 262-267.
5. Носко М. О., Грищенко С. В., Носко Ю. М. Формування здорового способу життя : навчальний посібник. Київ : Леся, 2013. 160 с.
Nosko, M. O., Hryshchenko, S. V., Nosko, Yu. M. (2013). Formuvannya zdorovoho sposobu zhyttia: navchalnyi posibnyk [Shaping a healthy lifestyle]:. Kyiv, Ukraine : Lesya.
6. Носко М. О., Гаркуша С. В., Воеділова О. М. Здоров'язбережувальні технології у фізичному вихованні : монографія. Київ : СПД Чалчинська Н.В., 2014. 300 с.
Nosko, M. O., Harkusha, S. V., Voiedilova, O. M. (2014). Zdoroviazberezhuvalni tekhnolohii u fizychnomu vykhovanni [Health-saving technologies in physical education]: monograph. Kyiv, Ukraine : SPD Chalchinska N. V.
7. Nosko, M., Mekhed, O., Ryabchenko, S., Ivantsova, O., Denysovets, I., Griban, G., Prysyzhniuk, S., Oleniev, D., Kolesnyk, N., & Tkachenko, P. (2020). The influence of the teacher's social and pedagogical activities on the health-promoting competence of youth. *International Journal of Applied Exercise Physiology*, 9 (9), 18-28.

Mekhed O.

ORCID: 0000-0001-9485-9139

Scopus Author ID: 6506181994

Researcher ID :AAC-7333-2021

PhD in biological sciences, associate professor,
Head of the Department of Biology
T.H. Shevchenko National University «Chernihiv Colehium»
(Chernihiv, Ukraine), E-mail : mekhedolga@gmail.com

**VERIFICATION OF READYNESS OF FUTURE TEACHERS
OF BIOLOGY AND FUNDAMENTALS OF HEALTH
FOR SOCIAL AND PEDAGOGICAL ACTIVITIES
IN ENVIRONMENTAL ESTABLISHMENTS**

The article presents an analysis of the results of checking the readiness of socio-pedagogical activities of the future teacher of biology and basics of health during pedagogical practice in the context of educational regulations and research, defines criteria, indicators, describes the levels of readiness of future teachers of biology and health. to the implementation of socio-pedagogical activities in secondary education.

***The purpose of the article** is to theoretically substantiate the organizational and pedagogical conditions for the formation of readiness of future teachers of biology and basics of health to carry out socio-pedagogical activities and experimental verification of the effectiveness of methods of their implementation.*

***The methodological basis** of the study is a systematic and personality-oriented approach to the analysis of psychological and pedagogical literature and pedagogical experience on the motivation of young people to form a healthy lifestyle. The paper uses a multilevel systematic analysis of scientific sources, based on the philosophical, general scientific and partially scientific and concrete scientific levels of knowledge.*

***Scientific novelty** is to establish the main approaches to the formation of motivation for healthy lifestyles, based on the analysis of the main factors of influence of the educational environment and to rely on the unity of education and upbringing, the quality of formation of health-saving paradigm in pedagogical activity.*

***Conclusions.** Pedagogical practice is an important part of the process of forming the readiness of the future teacher of biology and the basics of health for the effective implementation of socio-pedagogical as part of professional activity, in the closest possible conditions. The readiness of future teachers of biology and basics of health for socio-pedagogical activities in secondary education is manifested in the attitude of students to socio-pedagogical activities, their awareness of the motives and needs for this activity; in the presence of deep and versatile subject knowledge in the disciplines of the chosen specialty and psychological and pedagogical, methodological knowledge, skills and abilities in relation to work with students of secondary education.*

***Key words:** secondary education institutions, future teachers of biology and basics of health, social and pedagogical activity, pedagogical practice.*

Стаття надійшла до редакції 24.03.2021

Рецензент: доктор педагогічних наук, професор **О. М. Торубара**